

Vékás Lajos

EGY ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV TÖRTÉNELMI IDŐSZERŰSÉGÉRŐL*

1.

1850 nyarán közzétett, akkor s azóta is sok vitát kiváltott, *Forradalom után* című röpiratában Kemény Zsigmond a következő megállapítást teszi: „A legnagyobb közjogi változások, a legáltalánosabb forradalmak az osztály és szukcesszió kérdéséből támadnak. Hosszabb időt véve mértékül, a magánjog rendezése határozza el, hogy egy állam minő alkotmánnyal bírjon; s hogy az arisztokrácia, demokrácia vagy a szocializmus és a mindent fölözlató elméletek vegyék át a közügyek vezénlyését.”¹

A történelem tragikus fordulatai folytán a Kemény által másfél évszázada tárgyalt társadalmi kérdések – igaz, alaposan megváltozott feltételek között – az elmúlt évtizedben újra napirendre kerültek. A társadalmi alapkérdéseknek ez a fatális ismétlődése önmagában is mutatja, hogy hová vetette vissza körülményeinket a termelő javak szinte teljes államosítása. Mindenekelőtt ismét eldöntésre várt a kérdés: milyen tulajdoni berendezkedésen alapuljon az új társadalom alkotmányos rendje. Máig megoldásra vár az a probléma is, hogy milyen alkotmányos garanciák, illetve korlátok övezzék a magántulajdonosi rendet.

Polgári átalakulásunk történelmi kacsringóit szemléletesen tükrözi a Polgári Törvénykönyv létrehozásának viszontagságos története. Először az 1848. évi XV. törvény-

cikk rendelte el „az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján polgári törvénykönyv” elkészítését, és „ezen törvénykönyv javaslatának a legközelebbi országgyűlés elibe” terjesztését. A szabadságharc bukása megakadályozta e nemes terv megvalósítását. A kiegyezés után (1871 és 1892 között) előbb résztervezetek készültek. 1900-ban tették közzé (indokolással együtt) a résztervezetek figyelembevételével kidolgozott első átfogó tervezetet, amelynek átdolgozott változatát (második szövegét) törvényjavaslatként² 1913-ban az országgyűlésnek is benyújtották. A kiküldött parlamenti bizottság az általa végzett módosító munkálatok után azzal a kifejezett javaslattal terjesztette az országgyűlés elé a negyedik tervezetet (ún. bizottsági szöveget:³ 1915), hogy azt a parlament csak a világháború befejezése után tárgyalja. Az I. világháború és Trianon után a törvénykönyv előkészítésének munkálatai 1922-ben kezdődtek el újból, s ezek eredményeként született meg – ötödik szöveggént – az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat. Noha ennek szakmai színvonalát általános elismeréssel illették, olyannyira, hogy számos megoldását a bírói gyakorlat is átvette és szokásjogi úton alkalmazta, mégis – elsősorban politikai okokból – ebből a tervezetből sem lett törvény. Mindezek után következhetett be az a paradox helyzet, hogy a jelenlegi Ptk. egy olyan korban (1953 és 1959 között) fogant és született meg, amely a lehető legszűkebb keretek közé szorította

* A szerző által a MTA CLXVIII. rendes Közgyűlésén 2001. május 7-én tartott előadás szerkesztett szövege.

¹ Kemény Zsigmond: *Forradalom után*, in: Kemény: *Változatok a történelemben*, Szépirodalmi Könyvkiadó: Budapest 1982. 228. sk. o.

² 886. sz. törvényjavaslat

³ Az 1910-ben összehívott országgyűlés 1192. sz. irománya

vissza a magánjogi vagyoni forgalom természetes társadalmi feltételét, a magántulajdont.

Nem meglepő ezért, hogy az 1990-es rendszerváltozás óta eltelt évtized mélyreható gazdasági és társadalmi változásai megérlelték egy új Polgári Törvénykönyv megalkotásának szükségességét.

A következőkben – a terjedelmi korlátra tekintettel – egyetlen problémakörrel kívánok foglalkozni: a kodifikáció történelmi időszerezésének kérdéseit tárgyalom.

2.

A magánjogi kodifikációk mindmáig nemzetállami keretek között jöttek létre; sőt, épp a 19. századi nagy kódexek megalkotása tehetőse be és zárta le a többé-kevésbé recipiált római jogon (és a kánonjogon) alapuló közös kontinentális európai magánjog, a „közönséges jog” (*ius commune*) dezintegrálódását, a magánjogok „bábeli zavarának” kialakulási időszakát. A magánjogi kódexek így szimbólumaivá váltak annak a történelmi folyamatnak, amely a „politikai nemzet” győzelmét hozta „a kulturális nemzet” felett.⁴

Már csak ezért is joggal vehető fel a kérdés: időszerez-e még a kodifikáció, a törvénykönyvalkotás, a jogi normák racionálisan tervezett, összefüggő rendszerbe foglalása?

A 19. század nagy klasszikus magánjogi törvénykönyvei: az 1804-es Code civil, az 1811-es Osztrák Polgári Törvénykönyv, az 1896-os német BGB tudományos alapjait ráadásul a 17. század végi és 18. századi munkákban dolgozták ki.⁵ Ezek a kódexek – a bennük és a mögöttük húzóódó társadalmi

feltételekben meglévő lényeges különbségek ellenére – közösek voltak abban, hogy a liberális polgárság szorgalmazására és a nemzeti egységtörekvések sikerre vitele, illetve erősítése céljából alkották meg őket. A liberális polgári jegyet találóan fejezi ki a törvénykönyvek jelzője: *civil, civile, bürgerliche*, amely kifejezés – korunk egyik legnagyobb magánjogtörténésze, *Wieacker* szerint – „politikai pátozzsal töltődött meg”, először és legfőként a francia forradalom kódexében, de a későbbiekben is. Közös éltetője volt e törvénykönyveknek a felvilágosodás, illetve a felvilágosult abszolutizmus hite az ésszerűben, a racionálisan rendezettben.⁶ A Code civil és a BGB között eltelt közel száz év változtatott ugyan a polgári társadalom képén, de a német kódex is kitarított a magántulajdon szentsége és a szerződési szabadság elve mellett. S ha a kor követelményeivel igazodva az 1896-os törvénykönyv tett is néhány engedményt a szociális követeléseknek, alapvetően a polgári társadalom 19. század eleji eszményeit testesítette meg.⁷

⁴ Wieacker: előző l-j-ben i.m. 322. skk. o., 460. sk. o. A jogágazati kodifikáció lényegéhez – a Ptk. előkészítéletei alapján – történeti és összehasonlító jogi elemzésben Nizsalovszky Endre: *A polgári jog kodifikációja*, in: Nizsalovszky Endre: *Tanulmányok a jogról*. Akadémiai Kiadó: Bp. 1984, 103–116. o.; hasonló szelvényben – a jelenlegi reformmunkálatok elméleti előkészítéseként – Harmathy Átila: *A polgári jogi kodifikációról*, in: Mádl/Vékás (szerk): *Emlékkönyv Nizsalovszky Endre születésének 100. évfordulójára*. Az ELTE ÁJK Polgári Jogi és Nemzetközi Magánjogi Tanszékeinek kiadása: Bp. 1994, 105–116. o. A hatályos Ptk. történeti előzményeihez l. Mádl Ferenc: *Magyarország első polgári törvénykönyve – az 1959. évi IV. törvény – a polgári jogi kodifikáció történetének tükrében*. MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei X(1960) 3–88. o.

⁵ V. ö. Wieacker: 4. l-j-ben i. m. 462. o.; utó: *Das Sozialmodell der klassischen Privatrechtsgesetzbücher und die Entwicklung der modernen Gesellschaft*. Karlsruhe 1953, 4. skk. o., 10. skk. o., 16. sk. o. A 100 éves BGB értékeléséhez, különös tekintettel a Törvénykönyv szerződési jogának értékváltásaira l. Canaris, Claus-Wilhelm: *Wandlungen des Schuldvertragsrechts – Tendenzen zu seiner „Materialisierung“*. AcP 200(2000) 273–364. o.

¹ Wieacker, Franz: *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit*.¹ Göttingen 1967, 458. skk. o.; Koschaker, Paul: *Europa und das römische Recht*.² München-Berlin 1953, 261. skk. o.

⁵ Coing, Helmut: *Europäisches Privatrecht*, I. k. München 1985, 67. skk. o. (78. sk. o.). II. k. München 1989, 7. skk. o. A magánjog kodifikálásának lehetőségéről folytatott leghíresebb disputához l. Peschka Vilmos: *Thibaut és Savigny vitája*, in: Peschka Vilmos: *Jog és jogfilozófia*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó: Budapest 1980, 26–68. o.

Ez az idealizált társadalomkép előbb vagy utóbb a klasszikus kódexek egész hatályosulási területén nagy terheket rakott a bírói gyakorlat és a jogtudomány vállára. Elsősorban a jogirodalomtól támogatott jogalkalmazói praxisnak kellett ugyanis a 19. század második felében, s még inkább a 20. században egyre gyorsabban változó valósághoz igazítania a törvénykönyvek magánjogát. E folyamat során kötelezettségekkel terhelték a tulajdonost, közérdekű korlátokkal vették körül a magántulajdont. Ezen túl társadalmi funkciót kezdtek tulajdonítani az individuális magánjogi szerződéseknek, és ennek megfelelően értelmezték át – mindenekelőtt a generálklauzulák adta lehetőségeket felhasználva, a jogi normák metajurisztikus fogalmait segítségül hívva – a szerződés tartalmát: kötelezettségeket kapcsolva a jogosult pozícióhoz, mentesülési lehetőségeket keresve a kötelezett számára stb.

A jelentős társadalmi átalakulások nyomán mindenesetre a klasszikus magánjog olyan alapintézményei szenvedtek töréscsúcsot és váltak viszonylagossá, mint a kötöttségtől mentes ingatlantulajdon és a felek szerződésalakító szabadsága. A szociális igazságosság iránti társadalmi követelmények erősebbnek bizonyultak minden ideális és klasszikus elvnel, s ezt a törvényhozásnak is lassan el kellett fogadnia. Ezért a kódexeken kívüli magánjogi törvények száma is megnőtt.⁸ Előbb a szociálisan legérzékenyebb területek (munkaszerződés és kollektív munkajog, lakásbérleti jog) töltődtek fel új elemekkel, és kerültek többé vagy kevésbé

a klasszikus magánjog alapvető elveinek hatókörén kívülre.⁹ A 20. század második felében a gyengébb fél, s főleg a fogyasztó védelme már a szerződési jog központi intézményeit is sokban módosította. Mindezen változások többségükben a klasszikus fogantatású polgári törvénykönyveken kívül játszódtak le.

Tényként állapíthatjuk meg tehát, hogy jórészt nem a 19. századi elveiket őrző kódexeknek, hanem sokkal inkább a jogirodalom által támogatott bírói gyakorlatnak és a külön törvényeknek köszönhető, hogy a legfejlettebb polgári társadalmak többségében a magánjog ma szociális funkciókkal erősen átitott, és a szociális piacgazdaságot képes szolgálni.

3.

Kérdés, hogy az eredeti társadalomképnek a klasszikus magánjogi kódexek megalkotása óta bekövetkezett (és itt nagyon vázlatosan bemutatott) alapvető változásai elvi értelel is megkérdőjelezzik-e a törvénykönyvalkotás létjogosultságát.¹⁰

• Sokaknak valóban az a véleményük, hogy a nagy átfogó kódexek kora lejárt, a törvénykönyvalkotás, mint jogalkotási módszer meghaladott. A szerzeágazó érvek mellett nem lehet csak kézlegyintéssel elmenni. A gyakran ellhangzó vélemény szerint az életviszonyok változása olyan gyors, a fejlődés irányai annyira kiszámíthatatlanok, hogy kódexigényű szabályozásukhoz hiányzik a kellő előrelátást biztosító szükséges társadalmi stabilitás. De felmerülnek más ellenvetések is. A közjó lehető legszélesebb körben történő biztosítása a modern ipari társadal-

⁸ A német jogban pl. az egész veszélyes üzemi felelősség ilyen külön törvényekben található: közúti közlekedési törvény (StVG), vasúti és más üzemi kártérítési felelősségi törvény (HPfIG), légi közlekedési törvény (LuftVG), atomtörvény (AtomG), gyógyszer-törvény, vízfelhasználási- és vízmű-felelősségi törvény (WHG), termékfelelősségi törvény (ProdHaftG), vadászati törvény (BjagdG), környezetvédelmi törvények (BImSchG, UmweltfIG), géntechnológia-törvény (GenTG) stb.

⁹ Példákkal illusztrálva I.: Wieacker: 4. l-j-ben i. m. 20. skk. o.; v.ö.: Szladits Károly: *Magyar Magánjog*, I. k. Budapest 1941, 33. skk. o.

¹⁰ E kérdést érinti a közép-kelet európai államok magánjogi törvénykönyv-alkotási terveit elemezve Harmathy Attila is: *Zivilgesetzgebung im mittel- und ost-europäischen Staaten*. ZEuP 6(1998) 553–563. o. (553. sk. o.).

makban csak demokratikus államberendezkedés mellett lehetséges; s ez önmagában nyitottságot és rugalmasságot kíván meg, amivel – egyesek szerint – a kódex-eszme a maga szilárdító szándékával aligha egyeztethető össze. A modern jóléti társadalmak eleve túl bonyolult szövetűek ahhoz, hogy évtizedekre előre rögzíteni lehessen jogi szabályait. A jogalkotó is – tükrözvén az életviszonyok összetettségét és gyors változásait – hiperaktivitást mutat: egyre több és egyre specializáltabb jogi előírás születik. A törvényhozó – részben a politikai felelősség elől is menekülve – szabályok árját zúclítja a társadalomra.¹¹

¹¹ Történeti elemzésben: Wieacker, Franz: *Aufstieg, Blüte und Krisis der Kodifikationsidee*, in: *Festschrift Boehmer*. Bonn 1954, 34. skk. o. (47. skk. o.). Kifejezetten a kodifikáció korszerűtlenségéről: Fikentscher, Wolfgang: *Methoden des Rechts*, Bd. IV, 1977, 135. skk. o., s ugyanebben az értelemben, más érvekkel: Kübler, Friedrich: *Kodifikation und Demokratie*. JZ 24 (1969) 645. skk. o.; Esser, Josef: *Gesetzesrationalität im Kodifikationszeitalter und heute*, in: Vogel/Esser (Hrsg.): *100 Jahre oberste deutsche Justizbehörde*. Tübingen 1977, 13. skk. o. (31., 37. sk. o.); Heldrich, Andreas: *Normüberflutung, Festschrift Zweigert*. Tübingen 1981, 811. skk. o. A kódexalkotás elavultságáról a leghevesebben, de annál kevésbé meggyőzően Legrand, Pierre: *Against a European Civil Code*. *Modern Law Review* 60 (1997) 59. o.; találé ellenérvekkel Zeno-Zenovich, Vinzenzo: *The „European Civil Code”, European legal traditions and neo-positivism*. ERPL 6 (1998) 358. skk. o. Vö. még: Stoljar, Samuel J. (ed.): *Problems of Codification*. Canberra 1977, többek között Coing és Müller-Freienfels tanulmányaival. A kodifikáció nehézségeiről a jogszabályáradat miatt: Diederichsen, Uwe: *Die Flucht des Gesetzgebers aus der politischen Verantwortung im Zivilrecht*. Karlsruhe 1974, 74 p.; Boerlin/Keller/Zummstein: *Die Normenflut als Rechtsproblem*, in: Trappe (Hrsg.), *Grundfragen der Rechtssetzung*, 1979, 295. skk. o. A francia jogirodalomban főleg az Európai Unió jogegységesítése miatt vitatott a kodifikáció: de Vareilles-Sommières, Pierre (sous la dir. de): *Le droit privé européen*. Paris, 1998. Kitűnően árnyalt elemzés a kódex-alkotás idősenléte és fontossága melletti érvek meggyőző felsorakoztatásával: Schmidt, Karsten: *Die Zukunft der Kodifikationsidee: Rechtsprechung, Wissenschaft und Gesetzgebung vor den Gesetzeswerken des geltenden Rechts*. Heidelberg 1985, 79 p.

A tények valóban arra látszanak utalni, hogy a társadalmi viszonyok egyre inkább atomizálódnak, s így szabályozásuk is csak részeikben látszik lehetségesnek. A magánjog általános elvei alig tűnnek érvényesíthetőnek, s megfelelő rendező elvek híján nem tanácsos kódexet alkotni.

A 19. századi kodifikációk sajátos társadalmi feltételei (illetve feltételezései) természetesen régesrég elmúltak. A feltörekvő liberális polgári osztály ideológiai eszméi társadalmi fedezettel amúgy sem hosszú ideig rendelkeztek, és nyilván visszahozhatatlanok. Nyugat-Európában ma már teljesen hiányzik a 19. századi nagy magánjogi kodifikációk „felhajtó erejének” másik fontos összetevője, a nemzetállami keretek közötti jogegységesítés eszméje is.¹² A történelmileg megkésett nemzetállami törekvések (például Kelet- és Délkelet-Európában) adhatnak és valóban adnak is bizonyos politikai hátszelet a kodifikációknak, de önmagukban nem volnának elegendőek, ha az ellenható tényezők valamennyien megkérdőjelezhetetlennek bizonyulnának. Régesrég (mondhatjuk: felmerülése, a felvilágosodás kora óta) fikciónak tekinthetjük az ún. publicitásdogmát is, vagyis azt a tételt, hogy egy kódex jobb társadalmi fedezetet nyújt a „jog nem ismerése nem mentesít” axiómához.¹³ Bár aligha vitatható, hogy egy törvénykönyv legalább a jogászok (ha nem is feltétlenül a polgárok) számára megkönnyíti a jogi normák megismerését.

• Mindezekkel együtt, a kodifikációt támogató érvek közül egy döntő szempont mindenképpen túlélte a törvénykönyvalkotás hőskorát: a jog és benne a jogalkotás rendszer iránti igénye.

¹² Ugyanígy Schmidt, Karsten: előző i. m. 34. o. A kodifikáció és a nemzetállam-eszme összefüggéséhez l.: Wieacker, Franz: *Der Kampf des 19. Jahrhunderts um die Nationalgesetzbücher*, in: Wieacker: *Industriegesellschaft und Privatrechtsordnung*. Frankfurt/M., 1974, 79. skk. o.

¹³ Schmidt, Karsten: 11. l-j-ben i. m. 35. skk. o.

A kellően absztrahált, rendszerbe foglalt, azaz kodifikált normák nem alkalmasabbak-e az életviszonyok gyors változásainak követésére, mint az egymást sebesen kergető és a részletekbe vesző egyedi és eseti jogszabályok áttekinthetetlen tömege? A „gyorsuló idő” és a kapcsolatok világméretű globalizálódása valóságos társadalmi jelenségekre épülő megállapítások (noha a jelszószerű és minduntalan hivatkozás rájuk inkább csökkeneti, semmint erősíti a bennük megjelenő tényekkel kapcsolatban szükséges veszélyérzetünket), de a történelem ismeretében az előző századról sem mondhatjuk, hogy olyan stabil lett volna. A demokratikus államberendezkedésnek pedig fontos része a jogbiztonság követelménye, amelyet hatékonyabban szolgálhat egy színvonalasan megalkotott kódex, mint a törvényhozó napi buzgalma és a szabályok követhetetlen áradata. Sőt, talán éppen a törvényhozó túlbuzgósága és a jogszabályi dzsungel miatt olyan ködös a kép, hogy reménytelennek látszik a rendszerhez szükséges elveket megtalálni. Ahogy a jeles salzburgi professzor, *Mayer-Maly* oly találóan írja: így lesz vétkes mulasztásból végzet.¹⁴ Kódex és társadalmi nyitottság illetve rugalmasság sem valóságos társadalmi antinómiák, helytelen mesterségesen szembeállítani őket. Legfeljebb a szükséges viták miatt hosszabb ideig tart demokratikus viszonyok között törvénykönyvet alkotni, mint autoriter uralom idején.¹⁵

További érv az átfogó magánjogi kodifikáció mellett, hogy a bírójogfejlesztő, az írott szabályok elkerülhetetlen hézagait kitöltő szerepének – nézetünk szerint – feltétlenül

lehetőséget kell adni;¹⁶ s ehhez egy jó törvénykönyv szilárdabb kereteket biztosít, mint a részletproblémákat mindenáron megragadni akaró, idegesen reagáló napi jogszabályalkotói igyekezet. Kelet-Európa volt szocialista országaiban az elmúlt évtizedekben a törvényhozói és a bírói szerepkör aránya egészségtelenül bomlott meg az utóbbi hátrányára. Márpedig a kódex törvényi határai között maradó és színvonalasan kreatív bírói gyakorlat kellően képes kijavítani a törvénykönyv kopásait, illetve felújítani avulásait. A múlt századi klasszikus kódexek utóélete¹⁷ azt bizonyítja, hogy ezekhez a korrekciókhoz rendszerint nem szükséges törvényhozói beavatkozás. Ilyenre csak igazi társadalmi-etikai-világnézeti változások miatt kell, hogy sor kerüljön, mint amilyen a családjogban zajlott le a 20. század második felében (ismert módon: előbb Európa keleti, azután nyugati felén).

A legutóbbi évtizedek kodifikációi is bizakodásra adnak okot. A joggal legtöbbet hivatkozott példa a holland polgári törvénykönyv sikertörténete. Az 1947-ben indult kodifikáció – egyes szerződéstípusok, a szellemi alkotások joga, az öröklési jog és a nemzetközi magánjog kivételével – az 1990-es évek elejére lezárult. A monisztikus elvet elfogadó (tehát a kereskedelem és a magánszemélyek szerződéseire egységes szabályokat adó, kivételeket csak a fogyasztói ügyletekre engedő, sőt a kereskedelmi társaságokat is magába fogadó) kódex 1992 óta teljes egészében hatályban van.¹⁸ Ez a törvénykönyv már azért is említésre érdemes minta, mert Hollandia vezető jogászai egy-

¹⁴ „So macht man Schuld zum Schicksal.” Mayer-Maly, Theo: *Kodifikation und Rechtsklarheit in der Demokratie*. Rechtslehre 1982, Beiheft 4, 213. o.

¹⁵ V.ö. Zimmermann, Reinhard: *Codification: History and Present Significance of an Idea*. ERPL 3 (1995) 95. skk. o. (119. sk. o.).

¹⁶ Joggal mosolygunk II. Frigyes Vilmos és tanácsadói naiv igyekezetén: a Porosz Landrecht-et közzétevő pátens (Publikationspatent, 1794, art. XVIII.) kife-

jezetten megtiltotta a bírának, hogy a legcsekélyebb mértékben is eltérjenek a törvény világos és egyértelmű szabályaitól, akár logikai ellentmondás ürtügyén, akár a törvény vélelmezett céljára alapozott értelmezés címén. Wieacker: 4. ljb-en i. m. 332. o.

¹⁷ V. ö. a BGB példáján: Coing, Helmut: *Erfahrungen mit einer bürgerlich-rechtlichen Kodifikation in Deutschland*. ZVglRWiss 81(1982) 1. skk. o.

¹⁸ A kódex könyveinek tartalma a következő:

ben az európai jogegységesítés legerőteljesebb támogatói közé tartoznak. De átfogó magánjogi kodifikációk más magántulajdonra épülő jogrendszerekben is sikerrel zajlottak le: Portugália (1967), Québec (1994) stb.¹⁹

Az átfogó magánjogi kodifikációk tehát nem idejémtúltak, csak a klasszikus kódexek megalkotását mozgató egykori ideológiai, világnézeti, politikai nézetek felett haladt el a történelem. Megmaradt viszont a homogén vagy hasonló jogi módszert alkalmazó normákat koherens rendszerbe foglaló, egységes terminológiára épülő, a jogi normákat racionálisan rendező, a jogalkotó számára ésszerű rövidítéseket lehetővé tevő, a jogkeresők és a jogalkalmazók számára egyaránt könnyebb áttekintést és eligazodást biztosító és – mindezek érdekében – tudományosan előkészített²⁰ törvénykönyvek iránti igény.²¹ S – úgy gondoljuk – ez éppen elég indok a kódexalkotás mellett.

4.

A magyar magánjog a Polgári törvénykönyv hatálybalépése óta, vagyis több mint négy évtizede kodifikált jog, amelyből nem lenne tanácsos, s igen nehéz is volna visszatérni az 1960. május 1. előtti bírói szokásjoghoz.

Személyek és Családjog (1. k.), Jogi személyek, köztük az rt. és a kft., a szövetkezet, az egyesület és az alapítvány (2. k.), Általános vagyoni jogi szabályok (3. k.), Dologi jog (5. k.), A kötelmi jog általános része (6. k.), Egyes szerződések (7. k.), Fuvarjog (8. k.). Az 1.k. 1970-ben, a 2.k. 1976-ban, a 8.k. 1991-ben, a többi 1992. január 1-jén lépett hatályba. A 4. k-ben az öröklési jog régi szabályai, a 7/A. könyvben a még meg nem újított szerződéstípusok régi szabályai találhatók. A szellemi alkotások a 9. könyvbe, a nemzetközi magánjog a 10. k-be kerülne. A holland Ptk-hoz kapcsolódó bősséges iroclanomból: Hartkamp, Arthur S.: *Das neue niederländische Bürgerliche Gesetzbuch aus europäischer Sicht*. RabelsZ 57(1993) 664. skk. o.; uő: *Das neue niederländische Zivilgesetzbuch*. AcP 191 (1991) 378. skk. o.; Schrage, Eltjo: *Das System des neuen niederländischen Zivilgesetzbuches*. JBl 116 (1994) 501. skk. o.; *Drobnig, Ulrich*: *Das neue neiderländische bürgerliche Gesetzbuch aus vergleichender und deutscher Sicht*.

Könnyű észrevenni ugyanakkor, hogy a hatályos Kódex – alkotóinak kiemelkedő szakmai tudása ellenére – nem képes kielégíteni a piacgazdaság követelményeit. Kódexünket a keletkezése idején a szinte megszüntetett magántulajdon körülményeire alkották, s az erősen leegyszerűsödött vagyoni forgalom igényeihez igazított szabályok oly sok hézagot mutatnak, annyi ma már elfogadhatatlanul „vázlatos megoldást” tartalmaznak, hogy egy alapokig hatoló, átfogó reform elkerülhetetlen. Ezt a feladatot már méretei miatt sem lehet a bírói gyakorlat, illetve a tudomány vállára tenni. A részletekben történő módosítások hátrányait pedig megmutatták a 90-es évek.

A tervezett új kódex szempontjából előnyös lehet az a körülmény, hogy a Polgári törvénykönyv a maga negyven évével még fiatal törvénykönyvnek számít. Még nem csontosodhatott meg annyira a bírói gyakorlat, mint a százados kódexek esetében. Ez a körülmény – mint a történelemben gyakran – a „későn jövő” előnyeit biztosíthatja számunkra, s – látszólag paradoxon módon – a reform sikeréhez járulhat hozzá. Könnyebb más jogrendszerek (pozitív illetve negatív) példájából okulni, talán egyszerűbb a csapdákat elkerülni, s legfőképpen: hiány-

ERPL 1(1993) 171. skk. o.; továbbá – van Dijk, Hondius, Hartkamp és Vranken tanulmányaival – Bydlynsky/Mayer-Maly/Pichler (Hrsg.): *Renaissance der Idee der Kodifikation. Das neue niederländische Bürgerliche Gesetzbuch*. Wien/Köln/Weimar 1991, 157.

¹⁹ V. ö. más példákkal is Zimmermann: 15. l-jben i. m. 105. sk. o.

²⁰ A tudományos előkészítés fontosságát hangsúlyozza Schmidt, Karsten is: 11. l-jben i. m. 74. o.

²¹ Ugyanilyen végkövetkeztésre jut Bydlynsky, Franz: *System und Prinzipien des Privatrechts*. Springer: Wien 1996, 777 p. (71. skk. o., 115. sk. o., 659. skk. o., 768. skk. o.). Schmidt, Karsten: 11. l-jben i. m. 39. skk. o. A gondolat elméleti alapjaihoz l.: Canaris, Claus-Wilhelm: *Systemdenken und Systembegriff in Jurisprudenz, entwickelt am Beispiel des deutschen Privatrechts*. 2. Aufl. Berlin, 1983. A kodifikációs rendszeralkotás – részleteiben helyes érveket is tartalmazó, de egészében nem meggyőző – kritikájához l.: Esser: 15. l-jben i. m., különösen 19. o.

zik az a „szellemi nehezék”, amit egy száz vagy kétszáz éves törvénykönyv a maga szerteágazó bírói gyakorlatával és a hozzá kapcsolódó kommentár- és más jogirodalommal óhatatlanul a reform útjába helyez. Például szolgálhat erre a helyzetre a – részben nemzeti, újabban már főként európai uniós (s ilyen értelemben közös) – fogyasztóvédelmi jog.

5.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a kódexalkotás ma is lehetséges és hasznos, és hogy a mai magyar magánjogban megkerülhetetlenül szükséges is. Természetesen ez a módszer sem lehet öncélú. A szabályok egyazon törvénykönyvbe foglalása addig kívánatos és célszerű, amíg az összefoglalandó normák módszerbeli egysége fennáll, és amíg a rendszerbe illesztés a kodifikáció előnyeit: a rendszertani racionalitást, az ökonomikus és ellentmondásmentes törvényszerkesztést, az egységes terminológia biztonságát, a világos és áttekinthető megoldásokat hozza magával. A kódex nem presztízs-mű, amelybe lehetőleg minél több életviszonyt „bele kell szabályozni”. S a kódexbe történő felvétel nem státuszszimbólum, amire lehetőleg minél több jogintézménnyel törekedni kell.²²

Közismert, hogy vannak *kódexbe építésre érett*, azaz egy átfogó törvénykönyvbe foglalásra már kellően kikristályosodott jogviszonyok, és vannak egy ilyen rendszerbe illesztéshez fogalmilag (még) nem kellően megragadható, bár már jogilag szabályozott

²² Ezért tűnik számunkra tévútnak pl. a vállalkozási szerződés egyre több altípusának kodifikálása. Az altípusok száma ugyanis gyorsabban szaporodik a gazdasági életben, mint ahogy azt egy törvénykönyv követni képes. A jogi szabályozást igénylő problémák viszont általános szinten megragadhatók. V.ö. Weyers, Hans-Leo: *Typendifferenzierung im Werkvertragsrecht*. AcP 182 (1982) 60. skk. o. (61. o., 72. sk. o.). Más okból nem hisszük, hogy a Ptk-ból oly sokszor hiányolt franchise-megállapodások a kódexbe valók: nem rendelkeznek ugyanis tipizálhatóan megragadható közös maggal.

életviszonyok.²³ Számos, a gyakorlatban rendkívül fontos, ismétlődően azonos vagy hasonló formában alkalmazott szerződés nem tartalmaz például a típusalkotáshoz szükséges fogalmi jegyeket. Ezért az ilyen szerződésfajták nem szabályozhatók egy (magánjogi) kódexben, ahol az egyes szerződések külön szabályai hagyományosan szerződéstípusonként különíthetők el egymástól, és így állíthatók kodifikációs rendszerbe.²⁴ Jó példák a problémára az utóbbi évtizedekben hódító franchise-megállapodások, amelyek már csak komplex gazdasági tartalmuk miatt sem rendelkeznek a típusképzéshez szükséges homogén jogi tárggyal. A törvényhozó akkor jár el helyesen, ha a kódexbe foglalás meddő erőltetése helyett törvénykönyvön kívüli speciális szabályozást alkalmaz, vagy általános szerződési feltételeknek, gazdasági ágazatok mintaszabályainak stb. engedi át a jogi rendezést.

Egy új magánjogi kódex tartalmi határainak kijelölése külön beható részletelemzéseket igényel.²⁵

6.

Reális elvárásokat kell tehát a törvénykönyvekkel szemben támasztani. Ahogy a 19. század példaadó törvénykönyvei sem lehetnek hézagmentesek, úgy nem lehet ilyesmit elvárni a mai kodifikációktól sem. Találón

²³ E kérdéshez, jogrendszeri megközelítésben l.: Schmidt, Karsten: 11. l-j-ben i. m. 54. skk. o., 65. skk. o.

²⁴ L.: Vékás Lajos: *A szerződési rendszer fejlődési csomópontjai*. Akadémiai Kiadó: Budapest 1977, különösen 75. skk. o.

²⁵ A jelenleg hatályos Ptk. tartalmi kereteinek elméleti kidolgozását l. Világhy Miklós: *A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének rendszeréről*. Jogtudományi Közöny X (1955) 457–487. o. A kereskedelmi ügyletek rendszertani elhelyezésének első megközelítését a jelenlegi reformmunkálatok keretében l. Vékás Lajos, in: Bydlinsky/Mayer-Maly/Pichler: 18. l-j-ben i. m. 145–148. o.; uő: *Szerződési jogunk rendszeréről de lege ferenda*, in: *Mádl/Vékás* (szerk): 6. l-j-ben i. m. 255–266. o. (257–260. o.), továbbá uő: *Szükség van-e kereskedelmi magánjogra?* Magyar Jog XLV (1998) 705–714. o.

mutat rá Karsten Schmidt, hogy a „házag-mentesség dogmáját” nem a kodifikáció pártfogói, sokkal inkább ellenzői tekintik a kódexek attribútumának. A törvényhozónak nem házagmentes törvénykönyv alkotására kell törekednie, hanem a valódi jogházagok feltárását és kitöltését kell feladatul tűznie.²⁶

Mivel egy kódex – ma is – hosszú évtizedekre kell, hogy készüljön, rendkívül fontos, hogy kellően absztrahált jogi fogalmakkal dolgozzon. Joggal száll vitába Luhmann azzal a naiv elvárással, hogy „a jogi fogalmaknak végül is szociológiai fogalmaknak kell lenniük, vagy hogy azoknak a társadalmat adekvát módon kell leképezniük. Egy ilyen felfogás megkérdőjelezi annak a rendszer- és funkcióbeli eltérésnek az értelmét, amelyet a társadalmi rendszer és – ennek alárendszereként – a jogrendszer megtestesítenek. Az adekvát leképezés csak annyit jelenthet, hogy sikerül a társadalmi problémáknak a

jogrendszerbe történő fogalmi transzformációja.”²⁷ Átfogó kodifikáció, törvénykönyvalkotás esetében ez még sokkal fontosabb követelmény, mint egyes jogszabályok készítésénél. A rugalmas és megfelelően absztrakt fogalomalkotás szükségességére és elengedhetetlen hasznosságára éppen a magánjogi kódexek számos igen sikertült, meggyőző illusztrációval szolgálnak. Mi maradt volna mára ezekből a törvénykönyvekből, ha nem lettek volna képesek fogalmaikat úgy definiálni, hogy azokba a modern gazdasági élet viszonyai.

A kódexalkotó arányérzékének követelményével függ össze az az elvárás is, hogy az új Ptk. készítőit a megőrizve megújítás szellemének kell vezérelnie. A leendő kódex nem lehet csak a hatályos jogot konzerváló törvénytű, de éppúgy nem akarhat mindenáron újítani ott is, ahol az élő joggyakorlat már bevált megoldásokat alakított ki.

²⁶ Schmidt, Karsten: 11. l-j-ben i. m. 17. skk. o. Törvényházag és jogházag fogalmához l.: Engisch, Karl: *Der Begriff der Rechtslücke*, in: Festschrift W. Sauer, 1949, 85. skk. o.; v. ö.: Szabó Imre: *A jogszabályok értelmezése*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó: Budapest 1960, 354. skk. o., 440. skk. o.; Peschka

Vilmos: *Gondolatok a jogházagról és a jogi analógiáról*, in: 5. l-j-ben i. m. 501. skk. o.; Canaris, Claus-Wilhelm: *Die Feststellung von Lücken im Gesetz*. 2. Aufl. Berlin 1983.

²⁷ Luhmann, Niklas: *Rechtssystem und Rechtsdogmatik*. Kohlhammer: Stuttgart 1974. 99 p. 50. o.

Lajos Vékás: Of the historical timeliness of a new Civil Code

The classic European codes of private law were created in the 19th century. A common feature of these codes is that they were created at the behest of the liberal bourgeoisie and with the aim of ensuring the success of the national unification process. Other than that, the common breeding ground was the Enlightenment, more precisely the belief of the Enlightenment in all things rational. The question justly arises, whether private law may be codified at the beginning of the 21st century. The question is complicated by the fact that the unification of law within the European Union has reached the limits of private law, and it is the opinion of many that the time is not far when there will be no need for private law legislation within a national context. The essay summarises the arguments relating to the timeliness today of private law codification, and argues that a new Civil Code must be created taking into account European models.